

**НАЦЫЯНАЛЬНАЕ ПЫТАННЕ Ё ПРАГРАМАХ І ДЗЕЙНАСЦІ ПАЛІТЫЧНЫХ
ПАРТЫЙ НА ТЭРЫТОРЫІ БЕЛАРУСІ (КАНЕЦ ХІХ – ПАЧАТАК ХХ СТ.):
КРЫНІЦАЗНАЎЧЫ АГЛЯД.**

**П.А. Трубчык,
БДПУ (Мінск)**

Стан нацыянальных адносін на тэрыторыі беларуска-літоўскіх губерняў Расійскай імперыі і іх уплыў на грамадска-палітычныя працэсы Паўночна-Заходняга краю ў канцы ХІХ – пачатку ХХ ст. заўсёды прыцягвалі вялікую ўвагу грамадскасці. Аб чым сведчыць наяўнасць вялікай колькасці крыніц па азначанай тэме.

Крыніцазнаўчая база праблемы складаецца з некалькіх груп крыніц, якія звязаны з распрацоўкай праграмных палажэнняў палітычных партый па нацыянальным пытанні і іх дзейнасці ў гэтым аспекце, развіццём нацыянальна-вызваленчых рухаў у паўночна-заходніх губернях, заканадаўчай дзейнасцю Дзяржаўнай думы ў сферы нацыянальных і канфесійных адносін.

Большасць крыніц па акрэсленай праблеме захоўваецца ў фондах Расійскага дзяржаўнага гістарычнага архіва (РДГА, Санкт-Пецярбург), Нацыянальнага гістарычнага архіва Беларусі (НГАБ, Мінск), Беларускага дзяржаўнага архіва-музея літаратуры і мастацтва (БДАМЛіМ, Мінск).

Значную частку крыніц складаюць матэрыялы справаводства Дэпартамента духоўных спраў замежных веравызнанняў Міністэрства ўнутраных спраў (МУС) (РДГА, ф. 821), матэрыялы дзейнасці Дзяржаўнай думы (РДГА, ф. 1278), Савета міністраў (РДГА, ф. 1276), Дэпартамента агульных спраў МУС (РДГА, ф. 1284), Прыбалтыйскага праваслаўнага брацтва (РДГА, ф. 812), канцэлярыі Мінскага губернатара (НГАБ, ф. 295) і Віцебскага губернатара (НГАБ, ф. 1430), Мінскай губернскай жандармскай управы (НГАБ, ф. 705), Мінскай жандармскай управы (НГАБ, ф. 300), Мінскай гарадской думы (НГАБ, ф. 24), Віцебскай губернскай жандармскай управы (НГАБ, ф. 2499), Горацкай павятовай жандармскай управы (НГАБ, ф. 2005), аддзела рукапісаў Беларускага музея імя І. Луцкевіча ў г. Вільня (БДАМЛіМ, ф. 3). Гэта распараджэнні і інструкцыі пецярбургскіх улад, справаздачы губернатараў, рапарты, данясенні, цыркуляры жандарма-паліцэйскіх і адміністрацыйных структур 5-ці паўночна-заходніх губерняў. Аналіз гэтых дакументаў дае ўяўленне аб характары арганізацыйнага станаўлення і дзейнасці палітычных партый і груп у Беларусі, дазваляе прасачыць прапагандысцкую і агітацыйную работу, адносіны з паліцыяй і ўладамі ў сферы нацыянальнай палітыкі.

Уяўляюць каштоўнасць матэрыялы справаводства саміх палітычных партый. Яны змяшчаюць звесткі аб утварэнні і рэгістрацыі мясцовых арганізацый, спісы іх кіруючага складу, устаўныя і праграмныя палажэнні, спісы дэлегатаў на партыйныя з'езды і пасяджэнні. Большасць гэтых дакументаў знаходзіцца ў архіўных фондах, некаторыя з іх у розныя часы былі апублікаваны [1; 2; 3; 4; 5].

У 1996 г. выйшаў зборнік дакументаў у двух выпусках (складальнік В.М. Фамін), куды ўвайшлі праграмныя дакументы нацыянальных палітычных партый Расійскай імперыі, а таксама матэрыялы канферэнцый і з'ездаў, якія адлюстроўваюць пазіцыі як нацыянальных, так і агульнарасійскіх палітычных партый і арганізацый па нацыянальным пытанні [6; 7].

Акрамя таго, да асобнай катэгорыі крыніц неабходна аднесці апублікаваныя дакументы сацыял-дэмакратаў [8], сацыялістаў-рэвалюцыянераў [9], кадэтаў [10], акцябрыстаў [11] і правых партый [12].

Матэрыялы па гісторыі беларускага нацыянальнага руху знаходзяцца ў БДАМЛіМ (ф. 3). Гэта дакументы, што тычацца арганізацыі і дзейнасці БСГ,

дакументы рэдакцыі газеты “Наша ніва”, а таксама яе перапіска з чытачамі і вядомымі прадстаўнікамі нацыянальнага руху, матэрыялы перапіскі, рукапісы асобных нацыянальных дзеячаў – Антона і Івана Луцкевічаў, А. Бурбіса, А. Смоліча, З. Жылуновіча і інш.

Да апублікаваных крыніц неабходна аднесці матэрыялы перапісу насельніцтва Расійскай імперыі 1897 г. Гэта статыстычныя звесткі па пяці паўночна-заходніх губернях (Гродзенскай, Віленскай, Віцебскай, Магілёўскай, Мінскай). Выкарыстанне статыстычных звестак перапісу дазваляе вызначыць і прааналізаваць нацыянальны і канфесійны склад насельніцтва беларускіх зямель.

Вялікую групу крыніц складаюць апублікаваныя матэрыялы Дзяржаўнай думы. Гэта стэнаграфічныя справаздачы Думы I–IV скліканняў. Каштоўнасць стэнаграм як гістарычнай крыніцы заключаецца ў аб’ектыўнасці выкладання матэрыялу, які ў адрозненне ад іншых груп крыніц пазбаўлены тых ці іншых палітычных уплываў. Гэта дае магчымасць наглядна ўявіць усю вастрыню думскіх дэбатаў, шырокі спектр палітычных пазіцый, пунктаў гледжання, што існавалі ў грамадска-палітычным жыцці шматнацыянальнай дзяржавы. Комплексны аналіз стэнаграфічных матэрыялаў па пытаннях мясцовага самакіравання, адукацыі, асветы і культуры з’яўляецца даволі прадуктыўным для ўяўлення агульнай карціны і ролі расійскага парламента ў этнапалітычных працэсах Беларусі ў пачатку XX ст.

У той жа час, нягледзячы на наяўнасць пэўнай сістэмы ў абмеркаванні законапраектаў і запытаў, складанае перапляценне нацыянальнага пытання з іншымі праблемамі жыцця краіны замаруджвае, а часам і не дазваляе прасачыць развіццё той ці іншай сітуацыі. Гэта патрабуе дадатковага ўдакладнення звестак, якія змяшчаюцца ў стэнаграмах. Цяжкасці даследчай работы са стэнаграфічнымі справаздачамі заключаюцца ў іх вялікай колькасці (32 тамы).

Вельмі важнай часткай крыніц з’яўляюцца матэрыялы перыядычнага друку. Перыядычныя выданні агульнарасійскага і нацыянальнага характару, колькасць якіх значна павялічылася ў гады першай расійскай рэвалюцыі 1905 – 1907 гг., дазваляюць стварыць уяўленне аб адносінах да нацыянальнага пытання у грамадстве, яго ацэнцы палітычнымі партыямі. Газетныя публікацыі даюць магчымасць аднавіць і ахарактарызаваць атмасферу таго часу, паказаць агульную карціну дзейнасці палітычных партый, Дзяржаўнай думы ў сферы нацыянальнай палітыкі.

Вывучэнне перыядыкі спрыяла асветленню многіх ключавых пытанняў даследавання. Побач з паведамленнямі, аналітычнымі артыкуламі, каментарыямі там друкаваліся праграмы палітычных партый і арганізацый, дэпутацкіх фракцый у Думе, урадавыя дакументы, статыстычныя звесткі і інш. Пазіцыі і дзейнасць партый і груп урадавага лагера асвятлялі “Минские губернские ведомости” (1838 – 1917), “Минское слово” (1906 – 1912), “Могилевские губернские ведомости” (1838 – 1917), “Виленский вестник” (1841 – 1915), “Окраины России” (1906 – 1912), “Минское русское слово” (1912 – 1913), “Минские епархиальные ведомости” (1869 – 1917), “Крестьянин” (1906 – 1915) і інш. Ліберальныя выданні прадстаўлялі “Белорусская жизнь” (1909 – 1911), “Могилевский голос” (1906), “Северо-Западная жизнь” (1911 – 1915), “Северо-Западное слово” (1898 – 1905), “Северо-Западный голос” (1905 – 1915) і інш. Вялікую ролю адыгрывалі беларускамоўныя легальныя выданні “Наша доля” (1906), “Наша ніва” (1906 – 1915), “Bielarus” (1914 – 1915). Адзначаныя перыядычныя выданні выходзілі ў Мінску, Віцебску, Гродна, Магілёве, Вільні, Санкт-Пецярбургу, Маскве.

Падчас работы з матэрыяламі перыядычнага друку неабходна прымаць да ўвагі і іх спецыфіку як гістарычнай крыніцы. Вядома, што характар друкаваных

матэрыялаў вызначаўся палітычнымі прыярытэтамі той ці іншай газеты. Ствараючы бачнасць аб'ектыўнасці пры асвятленні грамадска-палітычных працэсаў, перыядычныя выданні паслядоўна абаранялі інтарэсы тых ці іншых палітычных і нацыянальных груп. Па гэтай прычыне пры даследаванні перыядычнага друку неабходна ўлічваць сапраўдныя мэты аўтараў і выданняў.

Такім чынам, у адзначаны перыяд назапашаны даволі значны фактычны матэрыял праграм палітычных партый, дакументаў Дзяржаўнай думы I-IV скліканняў, перыядычнага друку і інш., які дазваляе выявіць асноўныя этапы ў поглядах і практычнай дзейнасці палітычных партый адносна вырашэння нацыянальных праблем на тэрыторыі 5-ці паўночна-заходніх губерняў.

Літаратура

1. Программы политических партий России : конец XIX – начало XX вв. – М. : РОССПЭН, 1995. – 464 с.
2. Революционное движение в Белоруссии 1905–1907 гг. Документы и материалы. – Минск : Изд-во Академии наук Белорусской ССР, 1955. – 747 с.
3. Революционное движение в Белоруссии. Июнь 1907 – февраль 1917. Документы и материалы. – Минск : Наука и техника, 1987. – 285 с.
4. Российские партии, союзы и лиги. Сборник программ, уставов и справочных сведений / сост. В. Иванович. – СПб. : Типолитография Б.М. Вольфа, 1906. – 252 с.
5. 1905 г. у Беларусі : зборнік архіўных дакументаў / пад рэд. С. Агурскага, Б. Аршанскага, І. Барашкі. – Мінск : Дзяржвыд. Беларусі, 1926. – 276 с.
6. Программные документы национальных политических партий и организаций России (конец XIX в. – 1917 г.) : сб. документов / сост. В.М. Фомин. – М. : ИНИОН РАН, 1996. – Вып. 1. – 204 с.
7. Программные документы национальных политических партий и организаций России (конец XIX в. – 1917 г.) : сб. документов. / сост. В.М. Фомин – М. : ИНИОН РАН, 1996. – Вып. 2. – 202 с.
8. Меньшевики. Документы и материалы: 1903 – 1917. – М. : РОССПЭН, 1996. – 514 с.
9. Партия социалистов-революционеров. Документы и материалы. 1900–1922 гг. : в 3 т. – М. : РОССПЭН, 1996. – Т. 1 : 1900 – 1907 гг. – 658 с.
10. Съезды и конференции Конституционно-демократической партии : в 3 т. – М. : РОССПЭН, 1997. – Т. 1. – 742 с.
11. Партия “Союз 17 октября”. Протоколы съездов, конференций и заседаний ЦК. 1905 – 1915 гг. : в 2 т. – М.: РОССПЭН, 1996. – Т. 1. – 408 с.
12. Правые партии. Документы и материалы 1905 – 1917 гг. : в 2 т. – М. : РОССПЭН, 1998. Т. I. – 718 с.